

СПІВВІДНОШЕННЯ ФІЛОСОФІЇ І ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ПРАВА: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

М. КОЗЮБРА
*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
завідувач кафедри загальнотеоретичних
та державно-правових наук
(Національний університет
«Киево-Могилянська академія»)*

Становлення та формулювання філософсько-правових і теоретико-правових ідей мають багатовікову, складну і суперечливу історію. Своїм корінням вона сягає ще часів античності. Проте тривалий час ці ідеї існували в синкретичному, нерозчленованому вигляді. Всі вони стали наслідком поступового переходу пізнання від осягнення безпосередніх емпіричних зв'язків і відносин до виявлення загального і необхідного. Особливо бурхливого розвитку вказані ідеї набули у Стародавній Греції, на майданах якої, як відомо, зародилася демократія. У свою чергу вона ознаменувала поворот античної думки від зовнішнього світу до світу людини, яку устами давньогрецького філософа Протагора було проголошено «мірилом усіх речей».

Публічні політичні диспути, побудоване на змаганні сторін судочинство стимулювали потяг до інтелектуальної теоретичної діяльності, до формулювання, аналізу і систематизації загальних правових ідей, які не мають безпосереднього практичного значення. У результаті таких інтелектуальних вправ виникли засадничі принципи філософського і науково-теоретичного правового мислення, що отримали вираження, зокрема, в міркуваннях Сократа про право як втілення розумного, справедливого і законного; в проекті «цілком досконалої держави» Платона, в якій встановлювалася влада, основана на справедливості закону [1, с. 13–89]; в «Аналітиці», «Етиці» і «Політиці» Аристотеля. Саме Аристотель став першим мислителем, який сформулював вчення про природне, позадержавне походження права та виклав на цій основі своє бачення «найкращої форми державного устрою» [1, с. 91–189].

З пошуку основ права в природному житті людей, в самій сутності їхнього буття, в розрізненні природного і позитивного права і почалося, власне, філософське осмислення правової реальності. З цих самих позицій воно продовжувалося переважно і в наступні історичні епохи, аж до кінця XVIII — початку

XIX ст. [2, с. 26], хоча категорія природного права при цьому мала різну інтерпретацію й аргументацію.

На відміну від філософського осмислення права, термін «філософія права» з'явився в юриспруденції порівняно недавно, лише трохи більше двох століть тому. В науковий обіг його ввів німецький правознавець Г. Гуго, видавши у 1798 р. книгу під назвою «Підручник природного права, або Філософія позитивного права». Зміст, який вкладав Г. Гуго в запропонований ним термін, був досить далеким від змісту традиційно (ще з часів Аристотеля) розроблюваної філософсько-правової проблематики як вчення про природне, надпозитивне право, яке передує позитивному праву. В зазначеній книзі Г. Гуго піддав критиці це вчення, а термін «філософія права» використав для позначення науки, що покликана досліджувати встановлений у суспільстві порядок, тобто фактично розглядав його як синонім теорії права. Такий же зміст у термін «філософія права» Г. Гуго вкладав і в пізніших творах.

Лише видатний німецький філософ Г. Гегель у своїй праці «Природне право і наука про державу в нарисах. Основи філософії права» (1820 р.), яка ввійшла в історію правової думки під короткою назвою «Філософія права», повернув філософсько-правовій проблематиці її попередній зміст. Під терміном «філософія права» він розумів виключно «філософію природного права». Під впливом природно-правових вчень філософія права формувалася також в Росії та Україні. «Природне право по своїй ідеї це і є сама філософія права», — стверджував, наприклад, відомий дореволюційний правознавець П. Новгородцев [3, с. 162].

Значно пізніше від виникнення теоретико-правових ідей та відповідних вчень було введено у науковий обіг і термін «загальна теорія права». Більшість дослідників пов'язує його з іменем німецького правознавця А. Меркеля, який у 70-х рр. XIX ст. позначив цим терміном науку, що складалася на основі загальних частин спеціальних наук як узагальнююча наука про право. Вона зводилася фактично до юридичної догматики на противагу метафізичним побудовам, нагромадженням за тривалу історію розвитку філософської думки. Від інших юридичних наук загальна теорія права відрізнялася своєю загальністю, абстрактністю.

За іншою версією, першість у введенні терміна «загальна теорія права» належить німецькому вченому Фальку, який ще в 20-х рр. XIX ст. пропонував замінити філософію права загальною теорією права [4, с. 45].

Основоположником цієї юридичної науки традиційно і небезпідставно вважається англійський правознавець Дж. Остин, який у 1832 р. видав цикл своїх лекцій під загальною назвою «Про предмет науки права». Не вживаючи самого терміна «загальна теорія права», Дж. Остин послідовно відстоював думку про те, що в системі юридичних наук має існувати загальне правознавство, завданням якого є дослідження понять, що лежать в основі позитивного права, передусім закону. Саме позитивний закон, за Дж. Остином, стає основним і майже єдиним об'єктом формування теоретичних знань про право.

Як теорія позитивного права, що виступала протипологом доктрині природного права, загальна теорія права продовжувала розвиватися до Другої світової війни. Після Другої світової війни під впливом масового руху, спрямованого, за висловом Г. Радбруха, на «подолання позитивізму, який позбавляв сил і здатності протистояти зловживанням нацистського законодавства» [2, с. 232, 235], та під-

несення «відродженого природного права» поняття загальної теорії права набуло амбівалентного характеру. Одні почали розглядати її як еманацию філософії права, інші продовжували вважати її «юридичною догматикою», тобто тією частиною науки про право, яка присвячена систематизації та інтерпретації норм [5, с. 16].

Дискусії про співвідношення філософії права і загальної теорії права продовжуються донині, принаймні там, де вони претендують на самостійність у вивченні правових явищ. Не є тут винятком навіть Німеччина, представники якої, як випливає з вищесказаного, фактично започаткували ці дискусії. Сучасні німецькі правознавці визнають, що розмежування теорії права та філософії права «в німецькому мовному просторі ... залишається нечітким» [6, с. 5], у зв'язку з чим зі сторінок їхніх праць і нині не зникають питання, що таке теорія права і філософія права і де слід шукати відповідь на них: між природним і позитивним правом — для філософії права; між аналізом і рефлексією — для теорії права [7, с. 47–109] чи в розподілі загальної теорії права на теорію у вузькому розумінні, яка зводиться до аналітичної теорії, та теорію права в широкому розумінні, якою охоплюється, окрім аналітичної, також філософсько-правова, соціологічно-правова та порівняльно-правова проблематика [6, с. 4–5].

Особливо активізувалися такі дискусії на пострадянському просторі, чому є об'єктивні причини. Адже в радянський період філософія права як відносно автономна система знань фактично припинила своє існування, її повністю замінила теорія держави і права, яка стояла осторонь неупередженого обговорення світоглядних проблем права. З відродженням філософії права на теренах колишнього Союзу РСР, зокрема в Україні, відновилися й традиційні дискусії щодо співвідношення філософії права та загальної теорії права.

Діапазон поглядів на таке співвідношення досить широкий. Вони залежать від ставлення тих чи інших дослідників до дисциплінарного статусу філософії права і загальної теорії права, їхніх відносин з наукою, особливостей світосприйняття, ролі цінностей і знання в процесі освоєння ними світу тощо. В узагальненому вигляді ці погляди можна згрупувати за такими напрямками:

1) філософія права є відносно автономною структурною складовою загальної теорії права (поряд із теорією позитивного права, соціологією права, логікою права тощо). По суті, з таких уявлень почалося свого часу відновлення філософсько-правової проблематики у вітчизняній юриспруденції. Найбільш повне обґрунтування цієї позиції міститься в роботах Д. Керімова, зокрема в його останній фундаментальній монографії «Методологія права» [8]. Вказаної позиції дотримується до цього часу чимало інших російських і українських правознавців;

2) загальна теорія права, навпаки, охоплюється філософією права. Порівняно з попередньою позицією ця точка зору має значно менше прихильників. Найвідомішим її представником є А. Поляков [9, с. 5];

3) загальна теорія права і філософія права є самостійними науками з власними предметами. Така позиція нині є найпоширенішою, хоча вона здебільшого постулюється, ніж обґрунтовується. Дискусії тут зосереджуються переважно на визначенні предмета філософії права та його відмежуванні від предмета загальної теорії права. Попри тривалу історію цього питання, особливого прогресу на шляху його вирішення не спостерігається й сьогодні. Але про це трохи далі;

4) ні загальна теорія права, ні філософія права не є науками, оскільки не мають власних предметів. Загальна теорія права є лише навчальною дисципліною, яка фактично є вступом до догматики права (теорії правовідносин), соціології права і філософії права.

Філософія права ж не може претендувати на статус науки «не тому, що їй нічого вивчати, а тому, що наука вивчає світ, з якого попередньо видалений суб'єкт» [10, с. 7], чого не можна сказати про філософію права, метою якої «є позиція, певне світоглядне осягнення предмета» [11, с. 34]; вона завжди виявляється продуктом особистої творчості [11, с. 34]. На цій підставі деякі автори роблять висновок, що філософія права — не наука, а ідеологія, що прагне спертися на «основание и обоснование» [12, с. 265].

Чи є наукою загальна теорія права?

На перший погляд, це запитання виглядає риторичним. Адже наука, на відміну від буденного сприйняття дійсності, передбачає пізнання саме її суттєвих сторін, якостей, зв'язків і відносин у формі теорії, тобто певної системи понять, категорій і законів науки. Це означає, що в гносеологічному плані «теорія» і «наука» якщо й не синоніми, як вважав В. Нерсесянц [13, с. 10], то принаймні споріднені поняття. Одна без одної вони існувати не можуть. Цим загальна теорія права відрізняється від своєї попередниці — «енциклопедії права», яка була започаткована в європейських університетах ще в XVI–XVII ст. Під такою назвою виходили й відповідні твори та підручники. Найвідомішим серед них була «Універсальна енциклопедія права» Г. Ганніуса, видана в Кельні 1638 р. і неодноразово перевидана. Популярним був курс «Енциклопедії законодавства», згодом переіменований на «Енциклопедію права», також в університетах дореволюційної Росії, зокрема в Київському університеті Св. Володимира.

Хоча на певному етапі свого розвитку енциклопедія права почала тлумачитися як загальне вчення про право, що охоплює весь зміст правознавства, тобто як перша загальнотеоретична юридична наука, однак таке розуміння енциклопедії права так і не стало домінуючим, оскільки виходило за межі етимологічного змісту енциклопедії як конспективного викладу кола наук [14, с. 286] (у правознавстві — його стислому огляду), необхідних для подальшої освіти. Тому енциклопедія права фактично лишилася навчальною дисципліною, вступом до правознавства.

Під теорією ж розуміється саме наукова теорія або така, що претендує на науковість, а під наукою — певна теорія — загальна чи окрема (галузева).

Назва «загальна теорія права» змістовно коректніша від назви «теорія права», оскільки теоретичними дослідженнями займаються всі юридичні науки (кожна у своїй сфері). Загальна теорія права досліджує право як систему в цілому, а не право окремої країни або окрему галузь права, хоча в такому дослідженні вона, безперечно, спирається на теоретичний і практичний правовий досвід тих чи інших країн та висновки галузевих наук. За своїми завданнями, функціями, предметом загальна теорія права має саме загальнонаукове значення для правознавства. У зв'язку з цим у літературі висловлюються думки про загальну теорію права як теорію всієї юриспруденції [13, с. 12], як метатеорію правової науки [6, с. 4]. Проте такі твердження вимагають відповіді на питання, чи відпо-

відають вимогам науковості правознавство (юриспруденція) в цілому і загальна теорія права зокрема.

Основне завдання будь-якої науки — це досягнення істинних, достовірних знань про дійсність на основі виявлення об'єктивних закономірностей досліджуваних явищ і процесів. Закономірності ж мають місце лише там, де є загальне, повторюване й усталене. Абсолютної повторюваності й усталеності не існує навіть у природі, хоча виявити їх у природних явищах і процесах незрівнянно простіше, ніж у суспільстві. Якщо це не вдається зробити шляхом спостереження за ними в природних умовах, на допомогу приходять лабораторні дослідження, експерименти тощо.

У суспільствознавстві, зокрема правознавстві, пошук об'єктивної істини і закономірностей надзвичайно ускладнюється. Пояснюється це не тільки і навіть не стільки багатоманітністю історії, культури і правових систем різних країн і народів (природа також далеко не одноманітна), скільки особливостями відносин між суб'єктом і об'єктом соціального пізнання. Дослідник суспільних явищ і процесів, на відміну від природодослідника, сам прямо чи опосередковано включений в них, тобто спостерігає за ними не зі сторони, а зсередини. Тому у соціальному пізнанні обійтися без привнесення в образ об'єкта властивостей суб'єкта пізнання, його світоглядних установок, уявлень тощо, які формуються на основі особистого життєвого досвіду, виховання, оточуючого наукового середовища, практично неможливо. Наукове ж знання має бути позасобистісним, незалежним від світоглядних позицій і моральних ідеалів дослідника.

Чи можливо досягти індиферентного до світоглядних установок суб'єкта достовірного знання у правознавстві? Якщо розглядати його як єдине, цілісне явище, то відповідь, очевидно, має бути негативною. Проте це не виключає розмежування (хоча й зі значною часткою умовності) сфер правознавства, в яких право осмислюється як духовний феномен, де на перший план виходить світоглядна позиція дослідника, і сфер, які за своїм характером наближаються до природничих, де право виступає як «живий організм», об'єктивований щодо свідомості, як безпосередня реальність, що функціонує і розвивається за власними законами, які можна відкрити і сформулювати. Не випадково юриспруденцію інколи порівнюють із точними природничими і технічними науками. До таких «натуралізованих» сфер, які становлять об'єкт дослідження загальної теорії права, належать не лише традиційні вчення про норми права, їхню структуру та взаємозв'язки між ними, способи вираження правових норм, їхнє застосування, інтерпретацію і систематизацію тощо, а й теоретичні проблеми правової логіки, юридичної мови, теорії юридичної аргументації, дискурсу тощо, які активно досліджуються нині в західній теорії права. У ній існує згода з тим, що загальна теорія права зосереджується переважно на структурних і формальних елементах права, тобто на питаннях, що належать до так званої аналітичної юриспруденції [6, с. 5]. Звичайно, у дослідженні цих питань розраховувати на абсолютну світоглядну стерильність не доводиться (вона піддається сумніву нині навіть у природничих науках), проте наблизитися до споріднених з точними науками результатів цілком можливо. Їхньому досягненню сприяє використання кількісних методів дослідження, зокрема математичних і соціологічних, які у вітчизняному правознавстві, на відміну від зарубіжного, поки що застосовуються досить мляво.

Результати таких досліджень у принципі відповідають критеріям науковості, до яких, окрім максимального абстрагування від суб'єктів та пошуку істинності як основної мети науки, зазвичай відносять обґрунтованість, раціональність, верифікованість (тобто здатність бути перевіреним), стабільність. Ці критерії у наукознавчій літературі часто іменують абсолютними або конститутивними [15; 16]. Без відповідності ним жодна система знань на статус науки претендувати не може.

Філософія права: наука чи світоглядна позиція?

Як уже зазначалося, більшість вітчизняних філософів і правознавців, які займаються філософсько-правовою проблематикою, вважають філософію права наукою, хоча і не наводять для обґрунтування такої позиції переконливих, а нерідко і будь-яких аргументів. Водночас задовільна відповідь на поставлене запитання можлива лише на основі з'ясування того ж непростого питання, чи відповідають філософсько-правові знання вимогам науковості, зокрема критеріям, про які згадувалося вище стосовно загальної теорії права.

Кожна система знань, яка претендує на статус науки, повинна мати передусім власний предмет дослідження, відмінний від предметів інших наук. Як засвідчують численні праці, прямо чи опосередковано присвячені предмету філософії права, спектр його розуміння настільки широкий, а визначення настільки різнопланові і суперечливі, що навіть систематизувати їх у певні напрями фактично неможливо. У цих визначеннях можна натрапити на найрізноманітніші підходи — від ототожнення предмета філософії права з доктриною природного права, історією правових вчень, позаюридичними засадами права — правовими ідеалами до трактування предмета філософії права як співвідношення природного і позитивного права і навіть як системи знань про найзагальніші об'єктивні закономірності виникнення, структури, функціонування і розвитку права.

Аналогічна ситуація спостерігається також зі структурою філософії права, що цілком логічно, оскільки вона визначається предметом. Різні автори вирішують це питання по-різному, залежно від власних уподобань та бачення філософії права. Щоправда, тут, на відміну від предмета філософії права, можна простежити певні тенденції до концентрації її зусиль на аналізі онтології, гносеології (епістемології) та аксіології права. Інколи до цих структурних підрозділів філософії права додається правова антропологія.

Відсутність більш-менш усталених уявлень про предмет філософії права і відповідно про її структуру дала підстави деяким авторам, зокрема німецькому правознавцеві, професору Р. Алексі та українському філософові права, професору С. Максимову, стверджувати, що універсальна риса філософії загалом і філософії права зокрема перебуває не стільки у сфері її предмета, скільки у сфері методу, яким є метод рефлексії [17, с. 16–17], тобто така форма інтелектуальної діяльності суб'єкта, яка спрямована не так на осягнення об'єкта (предмета), як на самоосмислення суб'єкта. Інакше кажучи, рефлексивне мислення зосереджене на завданні самообґрунтування теоретичного розуму засобами самого ж розуму [11, с. 39].

Метою філософії права є виявлення смислового змісту права, тобто його духовне осмислення і переживання через призму певних ідеалів, цінностей, поглядів тощо, інакше кажучи, через світогляд.

Світогляд же є передусім способом не описування і пояснення фактів, а трактування, інтерпретації феномена права і водночас способом його духовного засвоєння і розуміння. Останнє хоч і не ізольоване від процесу наукового пізнання, проте і не тотожне йому. Це, можна сказати, процес смислотворення. Нестрогість, надзагальний характер філософських понять, їхня неможливість бути зведеними до фактів становлять сутність філософського мислення [18, с. 24]. Звідси випливають й інші особливості філософії права, які відрізняють її від юридичної науки загалом і загальної теорії права зокрема.

На відміну від останньої, здобуті філософією права знання не можуть претендувати на об'єктивність, оскільки філософія права, як впливає з вищевикладеного, не існує поза світоглядними установками суб'єктів. У кращому разі ці знання мають характер відносних філософських достовірностей.

Далеко не кожний висновок філософії права може бути верифікований, тобто перевірений практикою, що також зумовлене природою філософсько-правових знань.

Будь-яка правова наука вивчає право та інші правові явища для того, щоб виробити певні практичні пропозиції і рекомендації, спрямовані на вдосконалення правового регулювання, правозастосовної практики, врахування виявлених тенденцій і закономірностей їхнього розвитку у правовій політиці тощо. Інакше кажучи, правова наука — це наука дії, від неї ми завжди очікуємо або ж вправі очікувати практичної віддачі. Не є винятком у цьому плані й загальна теорія права, хоча її практична функція має особливості порівняно з іншими юридичними науками. Філософія ж права впливає на практику виключно опосередковано, самотійна практична функція їй взагалі не властива. Це зумовлюється не тільки надзагальністю філософських понять і категорій, а й нерозривним зв'язком філософії права з духовною культурою суспільства, що не може не впливати на варіабельність і змінюваність філософсько-правових знань.

Хоча й наука час від часу із зміною об'єктивних чинників, що впливають на встановлення істини, може переглядати свої певні позиції, однак її знання, як свідчить історичний досвід, набагато стабільніші від філософських. Тенденція до змінюваності останніх зумовлена не стільки об'єктивними чинниками, скільки еволюцією самої людини та її мислення (звичайно, під впливом певних чинників). Філософським роздумам про право немає кінця. Вони продовжуватимуться доти, доки існуватиме право. Отже, в гносеологічному плані філософія права, як і філософія загалом, зберігає своє значення окремої форми світосприйняття, відмінної від науки.

Ненауковий статус філософії права не тільки не принижує її значення в осмисленні права, а навпаки, відкриває можливості для поглиблення наших знань про його сутність та роль у житті людей. Як зазначав свого часу Г. Радбрух, «подібно до того, як наукою є лише те, що робиться — успішно чи ні — заради служіння істині» [19, с. 43–50; 20, с. 445], «право — це дійсність, смисл якої полягає у тому, щоб служити правовій цінності, ідеї права... Ідея ж права не може бути чимось іншим, аніж справедливістю» [2, с. 41–42].

Відсутність у філософії права орієнтації на пошуки єдино істинного і виключного істотно змінює акценти в її аргументації. Вона, на відміну від наукової аргументації, опирається не стільки на безспірні факти, скільки на переконливість думки. Це створює сприятливе поле для виникнення нових ідей і формулювання на їхній основі нових концепцій, доктрин тощо. У свою чергу це сприяє звільненню суспільства в цілому і правознавства зокрема від диктату застарілих догм, стимулює формування у майбутніх правників нового правового світогляду, орієнтованого на європейські і загальноцивілізаційні цінності.

Хоча філософія права і юридична наука, зокрема загальна теорія права, мають різні «прилади вимірювання» права, вони не розділені якоюсь китайською стіною. Межі між ними досить рухливі і відносні. Загальна теорія права забезпечує філософію права спеціально-юридичними знаннями, без опори на які вона здатна перетворитися на умоглядні, відірвані від правового життя конструкції.

У свою чергу загальна теорія права, хоч і ґрунтується переважно на засадах аналітичної логіки, не може бути індиферентною до світоглядних позицій, сформульованих філософією права. Остання є світоглядним фундаментом для загальної теорії права, оскільки озброює її фундаментальними цінностями, категоріями та інтелектуальними засобами, без яких неможливо уявити собі як сучасне правознавство, так і будь-яку практичну діяльність у сфері права. Переважна більшість питань, які є об'єктом дослідження загальної теорії права, не може розглядатися поза контекстом загальних філософських уявлень про право.

У зв'язку з цим некоректно зводити загальну теорію права до «догми права», «юридичної догматики» чи навіть «позитивної теорії права», як це порівняно часто має місце у вітчизняній літературі. Загальна теорія права — це, як впливає з самої її назви, наука про право, а не про закон. Хоч вона і не претендує на осягнення смислу права, проте й відмежовується від надбань філософії права не може. У цьому плані загальна теорія права, очевидно, справді перебуває між аналітичною теорією і філософською рефлексією.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Антологія лібералізму : політико-правничі вчення та верховенство права / упоряд. : С. Головатий, М. Козюбра, О. Сироїд. — К. : ПП «Вагін і К», 2008. — 992 с.
2. *Радбрух Г.* Философия права / пер. с нем. Ю. М. Юмашева. — М. : Международные отношения, 2004. — 240 с.
3. *Новгородцев П. И.* История философии права. — М., 1987.
4. *Коркунов Н. М.* Лекции по общей теории права. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. — 430 с.
5. *Бержель Ж.-Л.* Общая теория права / пер. с франц. Г. В. Чуршукова ; под общ. ред. В. Даниленко. — М. : Nota bene, 2000. — 575 с.
6. *Mastronardi P.* Angewandte Rechtstheorie. — Bern — Stuttgart — Wien, 2009.
7. *Kunz Karl-Ludwig, Mona Martino.* Rechtsphilosophie, Rechtstheorie, Rechtssoziologie // Eine Einführung in die theoretischen Grundlagen der Rechtswissenschaft. — Bern — Stuttgart — Wien, 2006.
8. *Керимов Д. А.* Методология права. Предмет, функции, проблемы философии права. — 2-е изд. — М. : Аванта+, 2001. — 560 с.
9. *Поляков А. В.* Общая теория права : курс лекций. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. — 642 с.

10. *Пермяков Ю. Е.* Лекции по философии права : учеб. пособ. — Самара : Изд-во «Самарский ун-т», 1995. — 127 с.
11. *Малахов В. П.* Философия права. — М. : Академ. проект, 2002. — 448 с.
12. *Лейст О. Э.* Сущность права. Проблемы теории и философии права / под ред. В. А. Томсинова. — М. : Зерцало, 2008. — 452 с.
13. Проблемы общей теории права и государства : учебник / под ред. В. С. Нерсесянца. — М. : Изд. группа НОРМА — ИНФРА-М, 1999. — 832 с.
14. Сучасний тлумачний словник української мови. — Х., 2006.
15. *Целищев В. В.* Критерии научности // Материалы круглого стола «Критерии научности». — Ин-т философии права СО РАН. — Новосибирск, 2000.
16. *Фихте И. Г.* Система учения о нравах согласно принципам наукоучения. — СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2006. — 619 с.
17. *Максимов С. І.* Філософія права : сучасні інтерпретації : вибрані праці : статті, аналітичні огляди, переклади (2003–2010). — Х. : Право, 2010. — 336 с.
18. Філософія : посібник / Є. М. Причепій, А. М. Черній, В. Д. Гвоздецький, Л. А. Чекаль. — К. : Видавничий центр «Академія», 2003. — 576 с.
19. *Radbruch G.* Die Problematik der Rechtsidee // Die Dioskuren. Jahrbuch fur Geisteswissenschaften. — 1924. — № 3.
20. *Полсон С. Л.* Радбрух про несправедливі закони : суперечливість ранніх та пізніх поглядів? // Проблеми філософії права. — Том II. — 2004.

Козюбра М. І. Співвідношення філософії права і загальної теорії права: історія і сучасність

Анотація. В статті на основі аналізу історії становлення філософії права і загальної теорії права та їхньої еволюції обґрунтовується їхній автономний статус у системі юриспруденції, а також відмінності в осмисленні права, що дало підстави зробити висновок про філософію права як специфічний спосіб правосприйняття, відмінний від юридичної науки загалом і від загальної теорії права зокрема.

Ключові слова: філософія права, загальна теорія права, наука, критерії науковості, світогляд, спосіб правосприйняття.

Козюбра Н. И. Соотношение философии права и общей теории права: история и современность

Аннотация. В статье на основе анализа истории становления философии права и общей теории права и их эволюции обосновывается их автономный статус в системе юриспруденции, а также различия в осмыслении права, что позволило сделать вывод о философии права как специфическом способе правосприйнятия, отличающемся от юридической науки в целом и в частности от общей теории права.

Ключевые слова: философия права, общая теория права, наука, критерии научности, мировоззрение, способ правосприйнятия.

Koziubra M. Correlation between Philosophy of Law and General Theory of Law: Past and Present

Summary. In the article the autonomous status of legal philosophy and legal theory is argued on the basis of analysis of their history and evolution, as well as the difference, in the understanding of law, which allows us to make a conclusion that legal philosophy is a specific, different from legal science generally, and particularly from the legal theory method of law perception.

Key words: philosophy of law, general theory of law, science, scientific criterion, world view.